

Janusz Tylman

CZYNNOŚCI POSTĘPOWANIA SPRAWDZAJĄCEGO
W PROCESIE KARNYM

1. W obowiązującym kodeksie postępowania karnego czynności, których celem jest sprawdzenie istnienia podstawy do przeprowadzenia postępowania karnego, przewidziane zostały w art. 258 § 2, 290 § 2, 293 § 3 oraz w 480.

Artykuł 258 § 2 k.p.k. normuje badanie zasadności wszczęcia postępowania przygotowawczego, art. 290 § 2 k.p.k. (w związku z art. 293 § 3 k.p.k.) dopuszcza sprawdzanie okoliczności uzasadniających podjęcie postępowania warunkowo umorzonego, art. 293 § 3 k.p.k. zezwala na sprawdzanie okoliczności uzasadniających podjęcie na nowo lub wznowienie bezwarunkowo umorzonego postępowania przygotowawczego, zaś art. 480 k.p.k. (w związku z art. 89 k.p.k.) daje możliwość sprawdzenia okoliczności stanowiących podstawę wznowienia postępowania sądowego zakończonego prawomocnym orzeczeniem.

Czynności sprawdzające wykonywane są poza procesem, bowiem dopiero od ich wyniku zależy, czy postępowanie karne będzie przeprowadzone (wszczęte, podjęte lub wznowione).

Poza art. 258 § 2 k.p.k. wymienione przepisy dotyczą sytuacji wymagających odpowiedzi na pytanie, czy istnieje podstawa do ponownego prowadzenia postępowania karnego w sprawie, w której postępowanie było już prowadzone, lecz zostało — z różnych przyczyn i w różnej formie — zakończone. Z tego powodu, mając na uwadze zamierzoną swoistą kontynuację postępowania, ustawodawca zezwolił na dokonywanie stosownych badań w formie czynności procesowych.

W myśl art. 293 § 3 w związku z art. 293 § 1 i 2 oraz w związku z art. 290 § 1 i 2 k.p.k., właściwy prokurator może osobiście przedsięwziąć lub zlecić MO dokonanie niezbędnych czynności dowodowych w celu sprawdzenia okoliczności, uzasadniających wydanie postanowienia o podjęciu lub wznowieniu postępowania umorzonego bez-

warunkowo oraz o podjęciu postępowania umorzonego warunkowo. W toku sprawdzania dopuszczalne jest m. in. dokonywanie przesłuchań, oględzin, przeszukań.

Na podstawie art. 408 w związku z art. 89 k.p.k. sprawdzenie okoliczności faktycznych uzasadniających wznowienie postępowania sądowego zakończonych prawomocnym orzeczeniem — podejmowane bezpośrednio przez orzekający sąd albo przez wyznaczonego ze składu orzekającego sędziego lub właściwy miejscowo sąd rejonowy — dokonywane może być również w formie czynności procesowych¹.

W ten sposób ustawodawca wprowadził do kodeksu (nie jedyne) wyjątki od zasady, że czynności procesowe mogą być wykonywane tylko w toku uprzednio wszczętego postępowania karnego.

Odrębnego potraktowania wymaga art. 258 § 2 k.p.k., regulujący łącznie z art. 259 k.p.k. ważną, wielokrotnie omawianą w literaturze (także na gruncie poprzedniej kodyfikacji), instytucję czynności sprawdzających istnienie podstawy do wszczęcia dochodzenia lub śledztwa, rozwiniętą w praktyce w taki sposób, iż doktryna uznała za właściwe określenie tego etapu działalności organów ścigania mianem postępowania sprawdzającego.

2. Podstawowym warunkiem wszczęcia postępowania karnego jest uprawdopodobnienie popełnienia czynu przestępnego². Warunek ten w obowiązującym kodeksie znalazł odbicie w art. 255, zgodnie z którym postępowanie przygotowawcze wszczyna się, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie, że popełniono przestępstwo³.

¹ J. Bafia i in., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 1976, s. 167, 398; J. Tylman, *Czynności sprawdzające w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Zeszyty Naukowe UŁ” 1970, s. I, z. 73, s. 3 i n.

² M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1973, s. 402 i n.; tenże, *Faktyczna zasadność oskarżenia oraz zwrot sprawy do uzupełnienia postępowania przygotowawczego jako problemy oddania pod sąd*, „Nowe Prawo” 1956, nr 6, s. 65 i n.; J. Tylman, *Warunki dopuszczalności wszczęcia postępowania karnego*, „Zeszyty Naukowe UŁ” 1959, s. I, z. 14, s. 125 i n.; L. Schaff, *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961, s. 18 i n.; N. W. Żogin i F. N. Fatkullin, *Wozbuzhdenije ugołownogo dela*, Moskwa 1961, s. 120 i n.; A. Czelcow, *Sowietskij ugołownyj process*, Moskwa 1962, s. 234—236; M. Strogowicz, *Kurs sowietskogo ugołownogo processa*, Moskwa 1958, s. 265—268; E. Krzymuski, *Wykład procesu karnego*, Kraków 1922, s. 101.

³ Wprowadzony do k.p.k. z 1928 r. dekretem z dnia 21 grudnia 1955 r. o zmianie przepisów postępowania karnego, art. 228 § 1 brzmiał: „Postępowanie przygotowawcze wszczyna się, gdy zachodzi podejrzenie popełnienia przestępstwa”; w obecnym uformowaniu podkreślone zatem zostało, że podejrzenie to powinno być uzasadnione, chociaż przypomnieć trzeba, iż w tym duchu interpretowano także sformułowanie zawarte w poprzednim kodeksie.

Wszczęcie postępowania karnego będzie zatem niedopuszczalne nie tylko wówczas, gdy jest oczywiste, że przestępstwa nie popełniono, ale także w sytuacji, gdy podejrzenie popełnienia czynu przestępnego nie jest dostatecznie uzasadnione (art. 255 k.p.k. w związku z art. 11 pkt 1 k.p.k.).

Wiadomości posiadane przez organ ścigania, wskazujące w sposób dostatecznie wiarygodny na popełnienie czynu zabronionego, muszą okazać się na tyle konkretne, aby już przy wszczęciu postępowania możliwe było oznaczenie kwalifikacji prawnej czynu. Nie można bowiem wszcząć postępowania w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa nie określonego, bez wskazania zespołu znamion czynu przewidzianego w części szczególnej ustawy karnej jako typ przestępstwa⁴.

Wszczęcie postępowania karnego jest niedopuszczalne również wtedy, gdy z posiadanego przez organ ścigania materiału wynika, że wprowadzie podejrzenie co do popełnienia czynu zabronionego przez ustawę jest uzasadnione, jednakże w świetle art. 11 k.p.k. zachodzi inna okoliczność wyłączająca postępowanie, np. sprawca działał w obronie koniecznej, sprawca nie podlega orzecznictwu sądów karnych, nastąpiło przedawnienie, zachodzi stan rzeczy osądzonej itd.

Wszystkie te kwestie wiążą się z ogólnym problemem warunków dopuszczalności procesu, a więc tych okoliczności, które mają wpływ na byt procesu i które są badane w znacznym zakresie już przy jego wszczęciu; wszakże głównym zagadnieniem, zarówno w teorii jak i w praktyce, jest kontrola faktycznej zasadności wszczęcia postępowania, a więc stopnia podejrzenia popełnienia przestępstwa.

3. Organy ścigania zobowiązane są do zachowania odpowiedniej zasadności decyzji zarówno przy wszczęciu postępowania karnego (art. 255, 257 § 1 k.p.k. w związku z art. 90 § 1 i 93 k.p.k.), jak i przy odmawianiu ścigania (art. 258 § 1 k.p.k., w związku z art. 90 § 1, 93, 260 k.p.k.). Jeżeli okoliczności przytoczone w zawiadomieniu oraz wynikające z załączonych materiałów nie dają dostatecznej podstawy do wszczęcia postępowania przygotowawczego, ale wywołują przypuszczenie co do ewentualności popełnienia przestępstwa, można dla rozstrzygnięcia wątpliwości, na podstawie art. 258 § 2 k.p.k. zażądać uzupełnienia danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie lub za-

⁴ Wymóg ten został sformalizowany w art. 257 § 1 k.p.k.: „O wszczęciu postępowania wydaje się postanowienie, w którym określa się czyn będący przedmiotem postępowania oraz jego kwalifikację prawną”.

rzadzić sprawdzenie faktów w tym zakresie, a więc dokonać czynności sprawdzających⁵.

Czynności dokonywane w tym trybie nie stanowią formy postępowania przygotowawczego, nie mają też charakteru czynności procesowych⁶. Poza przyjęciem w ich toku uzupełnienia zawiadomienia o przestępstwie i wniosku o ściganie nie są protokolowane; w razie potrzeby mogą być dokumentowane jedynie w notatkach urzędowych (art. 129 § 2 k.p.k.). Ich wyniki nie nabierają mocy dowodowej w postępowaniu karnym, jeżeli zostanie ono następnie wszczęte i nie mogą stanowić podstawy wyroku⁷. Zebrane natomiast tą drogą dokumenty można oczywiście zaliczyć w poczet materiału dowodowego.

Z omawianego przepisu wynika przede wszystkim, że organ uprawniony do wszczęcia postępowania przygotowawczego władny jest zwró-

⁵ Na temat różnych koncepcji sprawdzeń przedprocesowych oraz historii unormowań tego zagadnienia w polskim postępowaniu karnym zob. J. Tylman, *O przedprocesowych czynnościach sprawdzających*, „Zeszyty Naukowe UŁ” 1967, S. I, z. 51, s. 139 i n. oraz tenże, *Problemy czynności sprawdzających w postępowaniu karnym*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1976, t. 4, s. 81 i n. Zob. też Wytyczne, komentarze i wyjaśnienia odnoszące się do nowego prawa karnego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej, Warszawa 1970, s. 89 i n.

⁶ Z. Szatkowski, *Czynności sprawdzające w ujęciu kodeksu postępowania karnego*, „Problemy Kryminalistyki” 1970, nr 84, s. 186 i n.; F. Prusak, *Postępowanie sprawdzające w nowym k.p.k.*, „Problemy Praworządności” 1971, nr 2, s. 39 i n.; W. Chmielarczyk, *Instytucja czynności sprawdzających w praktyce wojskowych organów ścigania*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1972, nr 3, s. 374—375. Zob. też: M. Lityński, *Czynności operacyjne w procesie karnym (Z problematyki dochodzenia)*, „Państwo i Prawo” 1961, nr 6, s. 1000, 1002; Art. 109 k.p.k. RSFR stanowi: „W związku z otrzymanymi oświadczeniami można żądać niezbędnych materiałów i wyjaśnień, jednakże bez przeprowadzania czynności śledczych określonych w [...] kodeksie”. Na temat metod dokonywania sprawdzeń przedprocesowych w Związku Radzieckim — J. N. Biełozierow, *Ustalenie podstaw wszczęcia sprawy karnej w prawie radzieckim*, [w:] *Postępowanie przygotowawcze*, red. M. Cieślak i W. E. Czugunow „Zeszyty Naukowe UJ” 1973, z. 61, s. 135 i n.

⁷ M. Cieślak, *Podstawowe zagadnienia protokołów w procesie karnym i cywilnym (O właściwą praktykę i właściwe ujęcie kodyfikacyjne)*, „Państwo i Prawo” 1955, nr 10, s. 586; S. Kalinowski, *Polski proces karny*, Warszawa 1971, s. 370 i n.; J. Nelken, *Niektóre zagadnienia dowodowe na tle kodeksu postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1971, nr 11, s. 1620; F. Prusak, *Procesowe znaczenie notatki urzędowej*, „Problemy Praworządności” 1973, nr 3, s. 39 i n.; Szatkowski, *op. cit.*, s. 189 i n.; Bafia i in., *op. cit.*, Warszawa 1976, s. 230—237; Wyrok SN z dnia 5 grudnia 1957 r., II KRN 888/57; OSPIKA 1959, nr 2, poz. 48; Wyrok SN z dnia 18 lipca 1968 r., V KRN 353/68; OSN 1969, nr 1, poz. 8; Wyrok SN z dnia 26 lutego 1962 r., III K 1111/61; OSN Wydawnictwo Prokuratury Generalnej 1962, nr 4—6, poz. 36; IV KRN 128/72; OSNKW 1973, z. 7—8, poz. 99; V KRN 361/72; „Państwo i Prawo” 1974, nr 1, s. 163; A. Kaftal, *Głosa do wyroku SN z dnia 23 listopada 1960 r.*, III K 894/60; OSPIKA 1962, nr 12, s. 750—752.

cić się do podmiotu zawiadamiającego o przestępstwie, a więc do instytucji państwowej lub społecznej (art. 256 § 2 k.p.k. w związku z art. 120 § 12 k.k.) albo do osoby fizycznej (art. 256 § 1 k.p.k.), niezależnie od tego, czy będzie nią pokrzywdzony, czy też inna osoba — z żądaniem uzupełnienia danych zawartych w zawiadomieniu.

Uzupełnienie danych o przestępstwie może polegać na sprecyzowaniu albo wyjaśnieniu informacji zawartej w zawiadomieniu lub na przekazaniu dodatkowej informacji (korespondencyjnie względnie ustnie), może nastąpić drogą dostarczenia dokumentów lub przedmiotów (albo przez ich wskazanie), może też obejmować przeprowadzenie w instytucji czynności kontrolnych (spisu remanentowego, inwentaryzacji, wyliczeń itp.), których przebieg i wyniki zostaną udokumentowane na piśmie, przekazanym następnie organowi ścigania. W tym trybie organ ścigania zwraca się także do kompetentnej instytucji o dokonanie w razie potrzeby, w ramach jej obowiązków urzędowych, ustaleń, np. w sprawie przyczyn zgonu⁸.

Ponadto można zarządzić sprawdzenie faktów w zakresie objętym zawiadomieniem o przestępstwie. Tego typu sprawdzenia, dokonywane z reguły przez MO, polegają na przeprowadzeniu rozmów, wywiadów, obserwacji i mają na celu wyjaśnienie podstawowych okoliczności zdarzenia, o którym donosi zawiadamiający⁹, np. jakie były przyczyny wypadku przy pracy, czy rzeczywiście spalona została szopa stojąca na polanie, w jaki sposób usiłowano dokonać rzekomego oszustwa (na co ogólnikowo wskazuje zawiadomienie), czy odpowiada prawdzie doniesienie o znęcaniu się nad rodziną, czy potwierdza się, że każdej nocy wywożone są z fabryki kradzione towary itp.¹⁰

Według powoływanych już wytycznych Prokuratury Generalnej¹¹, w ramach omawianych czynności dopuszczalne jest:

— uzupełnienie protokołu przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie lub uzupełnienie zawiadomienia instytucji pokrzywdzonej

⁸ Zob. też E. Kurleto, Z. Stańczewski, *Postępowanie sprawdzające oraz postępowanie w niezbędnym zakresie w sprawach dotyczących nagłej lub gwałtownej śmierci*, „Nowe Prawo” 1980, nr 4, s. 67 i n.; S. Wyciszczak, *Z problematyki wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Problemy Praworządności” 1973, nr 8, s. 19, 20. W k.p.k. NRD z 12 stycznia 1968 r. odrębny § 94 reguluje postępowanie w wypadku zgonu w podejrzanym okolicznościach.

⁹ Projekt kodeksu postępowania karnego z 1967 r. proponował w art. 286 § 2 sformułowanie: „W razie potrzeby można zażądać uzupełnienia [...] danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie, przedstawienia dokumentów lub wskazania innych dowodów, a także zarządzić dokonanie wywiadów i obserwacji”.

¹⁰ M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, *Postępowanie karne w zarysie*, Warszawa 1974, s. 197, 198.

¹¹ Wytyczne, komentarze..., s. 91, 92.

przez odebranie od przedstawiciela tej instytucji lub od inspektora organu kontroli, który złożył doniesienie, ustnego zawiadomienia o przestępstwie, lub też żądanie nadesłania dodatkowej informacji;

— żądanie od pokrzywdzonego lub osoby zawiadamiającej przedłożenia lub wskazania dokumentów związanych z treścią zawiadomienia;

— żądanie przeprowadzenia lub uzupełnienia kontroli w określonym zakresie;

— zwrócenie się do jednostki nadrzędnej (w sprawach o charakterze gospodarczym) o zajęcie stanowiska w przedmiocie oceny faktów wyszczególnionych w zawiadomieniu;

— zlecenie organom MO lub przeprowadzenie przez organy te we własnym zakresie sprawdzenia określonych faktów w drodze obserwacji i wywiadów.

W instrukcji dochodzeniowo-śledczej MO (Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 19 lipca 1976 r. — § 5 p. 1) wskazuje się, że czynności sprawdzające polegać mogą m. in. na:

— sprawdzeniu przez funkcjonariusza MO, czy określone zdarzenie nastąpiło;

— dokonaniu, w razie potrzeby, stosownych czynności operacyjnych;

— pisemnym zwróceniu się do kompetentnego organu o potwierdzenie określonych faktów albo zdarzeń lub o ich ocenę;

— spowodowaniu przeprowadzenia, w niezbędnym zakresie, kontroli lub inwentaryzacji;

— zażądaniu od kompetentnego organu nadesłania stosownych dokumentów¹².

4. Instytucja sprawdzeń przedprocesowych jest niezbędna dla zapewnienia właściwych warunków podejmowania decyzji w fazie wszczęcia postępowania karnego. Wobec tego, że praktyka dokonywania sprawdzeń pod rządem poprzedniej kodyfikacji budziła poważne zastrzeżenia, w nowym kodeksie postępowania karnego podjęta została próba wyraźnego określenia ram tej instytucji i ograniczenia jej do rzeczywistych potrzeb zbadania dopuszczalności wszczęcia postępowania karnego. Mimo takiego zabiegu legislacyjnego, doświadczenia stosowania

¹² Zob. też „Biuletyn Informacyjny Prokuratury Generalnej” 1974, nr 5: *Sytuacja na odcinku postępowania przygotowawczego*, s. 20, 21; Szatkowski, *op. cit.*, s. 192 i n.; Prusak, *Postępowanie...*, s. 36 i n. oraz tenże, *Pociągnięcie podejrzanego do odpowiedzialności w procesie karnym*, Warszawa 1973, s. 153 i n.; W. Moszyński, *Czynności organów ścigania poprzedzające decyzję o wszczęciu postępowania przygotowawczego lub o odmowie ścigania*, „Nowe Prawo” 1966, nr 9, s. 1089 i n.; W. Radecki, *Niektóre zagadnienia dotyczące zawiadomienia prokuratora o wypadkach przy pracy*, „Problemy Praworządności” 1974, nr 3—4, s. 24—27; Z. Witczak, *O wszczęciu postępowania przygotowawczego*, „Służba MO” 1978, nr 6, s. 750 i n.

kodeksu z 1969 r. uzasadniają pogląd, że nie nastąpiła spodziewana, radykalna poprawa praktyki w tym zakresie.

W literaturze procesowej i w materiałach empirycznych wskazuje się, że czynności sprawdzające bywają podejmowane mimo istnienia podstawy do wszczęcia postępowania karnego, w celu konkretyzacji osoby sprawcy i zbadania szans zebrania materiału dowodowego. Wytłyka się zbyt długie przerwy między poszczególnymi czynnościami sprawdzającymi, co przedłuża nadmiernie ogólny czas ich trwania, często ponad zakreślony w art. 259 k.p.k. termin 30 dni.

Podnoszone są również uchybienia innego typu, a zwłaszcza przypadki nieuzasadnionej rezygnacji z przeprowadzenia sprawdzeń, co z kolei pociąga za sobą pochopne wszczynanie postępowania karnego, bez dostatecznej ku temu podstawy¹³.

Szczególnym problemem jest właściwy dobór rodzajów czynności, podporządkowany założeniom i celom omawianej instytucji oraz stymulowany potrzebami konkretnej sprawy, następnie — charakter i sposób wykonywania czynności kierowanych przeciwko osobie podejrzanej, a także stosunek czynności sprawdzających do czynności nie cierpiących zwłoki. W tym zakresie sygnalizowane są również nieprawidłowości i tej właśnie tematyce poświęcono głównie niniejsze opracowanie.

5. Zarysowana sytuacja uzasadniała podjęcie w miarę wszechstronnych badań funkcjonowania instytucji czynności sprawdzających w praktyce, po wieloletnim już okresie działania przepisów nowej kodyfikacji¹⁴.

Badaniami o charakterze ankietowym objęto sprawy o przestępstwa z art. 145, 184, 199, 203 oraz 218 k.k. Jako teren badań wybrane zostały okręgi Prokuratur Wojewódzkich w Częstochowie, Jeleniej Górze, Krakowie, Łomży, Łodzi, Poznaniu, Przemyśle, Piotrkowie Trybunalskim, Słupsku i Warszawie. Dla spraw z grupy kontrolnej, w których wniesiono akt oskarżenia, wybrano okręg Sądu Rejonowego w Łodzi.

Do Prokuratorów Wojewódzkich zwrócono się o spowodowanie wypełnienia 40 ankiet w jednej, wylosowanej Prokuraturze Rejonowej

¹³ Zob. m. in. Tylman, *Problemy...*, s. 81 i n.; O. Górniok, *Instytucja uzupełniania i sprawdzania danych zawartych w doniesieniach* (art. 258 § 2 k.p.k.), Wydawnictwa Prokuratury Generalnej, Wrocław 1970, s. 47 i n.; R. Ponikowski, R. Sobczak, *Praktyczne aspekty stosowania art. 258 § 2 k.p.k.*, „Zeszyty Naukowe ASW” 1977, nr 17, s. 132 i n.

¹⁴ Badania przeprowadzone zostały przez autora w Instytucie Problematyki Przestępczości.

województwa. W pierwszej grupie ankietowaniu podlegało 30 spraw, wpisanych do repertorium po 1 stycznia 1979 r., w których dokonane były czynności sprawdzające, a następnie:

- odmówiono wszczęcia postępowania karnego albo
- wszczęte postępowanie przygotowawcze umorzono (bezwarunkowo) w fazie dochodzenia w niezbędnym zakresie (art. 267 k.p.k.) lub po wydaniu postanowienia o wszczęciu postępowania (art. 257 § 1 k.p.k.), względnie
- postępowanie przygotowawcze umorzono warunkowo (art. 27 k.k.).

W drugiej grupie ankietowanemu podlegało dodatkowo 10 spraw, w których nie przeprowadzano czynności sprawdzających, zaś wszczęte postępowanie przygotowawcze umorzono (bezwarunkowo) w fazie dochodzenia w niezbędnym zakresie lub po wydaniu postanowienia o wszczęciu postępowania, wyłącznie wobec niestwierdzenia przestępstwa (art. 11 p. 1 k.p.k.).

Sprawy wniesione z aktem oskarżenia do sądu ankietowano w ramach tych samych kwalifikacji, jeżeli były wpisane do repertorium w Prokuraturze po 1 stycznia 1979 r. i w kolejności ich wpływania do sądu — ale tylko te, w których dokonywano czynności sprawdzających.

Ostatecznie z Prokuratur wpłynęło 388 ankiet, z Sądu zaś 54 ankiety. Łącznie w ankietach ujęto 442 sprawy, przy czym w ramach wyznaczonych kwalifikacji poddano ankietowaniu 428 spraw. Wobec braku dostatecznej liczby spraw z wskazanymi kwalifikacjami (do momentu zakończenia ankietowania) w Prokuraturach uzupełniono materiał przekazując 14 ankiet z innych kwalifikacji.

Wśród 442 ankietowanych spraw w 341 przeprowadzone były czynności sprawdzające, zaś w pozostałych 101 sprawach czynności sprawdzających nie dokonywano.

6. W puli zbadanych spraw informację o przestępstwie stanowiło:

- w 153 sprawach — zawiadomienie pochodzące od pokrzywdzonej osoby fizycznej,
- w 92 sprawach — zawiadomienie pochodzące od pokrzywdzonej instytucji państwowej lub społecznej,
- w 93 sprawach — zawiadomienie pochodzące od innej osoby fizycznej,
- w 17 sprawach — zawiadomienie pochodzące od innej instytucji państwowej lub społecznej,
- w 2 sprawach — postanowienie o wyłączeniu materiałów,
- w 26 sprawach — ustalenia operacyjne MO,
- w 2 sprawach — doniesienie anonimowe,
- w 8 sprawach — inne źródło informacji,
- w 49 sprawach — brak było danych.

Jeżeli informację o przestępstwie stanowiło ustne zawiadomienie, to udokumentowane zostało:

w 110 sprawach — w formie protokołu przyjęcia zawiadomienia,
w 172 sprawach — w formie notatki urzędowej, natomiast 160 spraw pytanie nie dotyczyło, bowiem zawiadomienie miało formę pisemną.

W badanych sprawach wielokrotnie występowały opóźnienia w weryfikacji informacji o przestępstwie, spowodowane mało wnikliwym, pobieżnym przyjmowaniem zawiadomienia¹⁵.

Prokurator, przekazując MO otrzymane zawiadomienie o przestępstwie, w 71 sprawach udzielił wytycznych, w 36 sprawach nie udzielił wytycznych, 335 spraw pytanie nie dotyczyło, gdyż zawiadomienie o przestępstwie otrzymała bezpośrednio MO.

W części spraw wytyczne udzielane przez Prokuraturę miały charakter ogólny i nie przyczyniały się w istotny sposób do ukierunkowania sprawdzeń.

Z kolei w jednej z ankiet, dotyczącej sprawy z art. 184 § 1 k.k., w związku z uchyleniem się MO od wypełnienia szczegółowego polecenia prokuratora dokonania określonych czynności (co doprowadziło do bezzasadnego wszczęcia postępowania przygotowawczego), osoba dokonująca analizy stwierdza, iż podobne przypadki niestosowania się organów MO do wytycznych prokuratora nie należą do rzadkości, rezultatem czego jest stosunkowo częste umarzanie postępowania wobec braku cech przestępstwa.

Jeżeli nawet wniosek taki jest zbyt daleko idący i uproszczony, to — jak wynika z innych zbadanych spraw — zarysowany problem w praktyce występuje.

Dla sprawności i efektywności omawianych czynności istotne znaczenie ma dokładność i staranność ich wykonania. W sprawie z art. 218 § 1 k.k. pierwszej czynności zleconej przez prokuratora nie dokonano z należytą skrupulatnością i nie zebrano wszystkich niezbędnych

¹⁵ W § 4 p. 2 *Instrukcji dochodzeniowo-śledczej MO* (Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 19 lipca 1976 r.) podkreśla się, że w każdym wypadku ustnego zawiadomienia o przestępstwie — w tym również przez przedstawiciela instytucji lub przedsiębiorstwa — należy sporządzić protokół przyjęcia takiego zawiadomienia. Jeżeli niezwłoczne sporządzenie protokołu jest niemożliwe (np. zawiadomienia dokonano telefonicznie, osoba zgłaszająca nie jest dostatecznie trzeźwa), należy sporządzić notatkę urzędową, w której zapisuje się personalia osoby zgłaszającej oraz okoliczności i zwięźłą treść zgłoszenia. Protokół należy sporządzić niezwłocznie po ustaniu przeszkody. Ponikowski, Sobczak (*op. cit.*, s. 140) potwierdzają, że praktyka w tym względzie nasuwa poważne zastrzeżenia, w związku z brakiem protokołów przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie. Regułą jest sporządzenie lapidarnych notatek urzędowych, ograniczających się do wskazania osoby zawiadamiającego i krótkiej charakterystyki zgłaszanego przestępstwa. Jeżeli w chwili przyjęcia zawiadomienia sporządzana jest notatka, nie spotyka się już zazwyczaj protokołów później przyjętego zawiadomienia.

dokumentów; spowodowało to konieczność wykonania czynności osobiście przez prokuratora i przedłużyło postępowanie sprawdzające do blisko 3 miesięcy. Na tę przewlekłość działania dodatkowy wpływ miała opieszałość w przekazywaniu danych ze strony pokrzywdzonej jednostki organizacyjnej — co w praktyce zdarza się częściej.

7. Czynności sprawdzające przeprowadziła w 305 sprawach MO, w 12 sprawach Prokuratura, w 24 sprawach — Prokuratura i MO wspólnie.

Zgodnie z kompetencjami (w większości zbadanych spraw postępowanie przygotowawcze powinno być prowadzone przez MO) oraz specjalizacją (czynności sprawdzające w znacznym stopniu mają charakter operacyjny), postępowanie sprawdzające realizowane było głównie przez Milicję.

Nadzór prokuratorski nad czynnościami sprawdzającymi w 54 sprawach był wykonywany, w 216 sprawach nie był wykonywany, w 71 sprawach brak było danych. W znacznej liczbie spraw występował brak właściwego nadzoru służbowego MO.

Analizując akta, na pytanie, czy celem przeprowadzonych czynności sprawdzających było zbadanie istnienia uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa, należało odpowiedzieć: w 307 sprawach — tak, w 4 sprawach — nie; w 30 sprawach — nie tylko, co oznacza, że jedynie część czynności skierowano na sprawdzenie istnienia podstawy do wszczęcia postępowania karnego.

W ankietowanych sprawach omawiane czynności kierowane były także na ustalanie i poszukiwanie sprawców, odzyskanie rzeczy (przedmiotów) oraz zmierzały do upewnienia się, czy będzie można zebrać dostateczne dowody, usadniające wniesienie oskarżenia do sądu.

A oto liczbowe zestawienie czynności i spraw, w których czynności tych dokonano:

1 czynność — w 37 sprawach,	9 czynności — w 5 sprawach,
2 czynności — w 69 sprawach,	10 czynności — w 4 sprawach,
3 czynności — w 76 sprawach,	11 czynności — w 2 sprawach,
4 czynności — w 54 sprawach,	12 czynności — w 1 sprawie,
5 czynności — w 33 sprawach,	13 czynności — w 3 sprawach,
6 czynności — w 23 sprawach,	14 czynności — w 3 sprawach,
7 czynności — w 17 sprawach,	17 czynności — w 1 sprawie.
8 czynności — w 13 sprawach,	

W sumie zatem w 341 sprawach dokonano 1362 czynności, co daje przeciętną 4 czynności (dokładnie 3,99) na jedną sprawę¹⁶. Najczęściej

¹⁶ W badaniach przeprowadzonych w 1970 r. przez Górniok (*op. cit.*, s. 17) przeciętnie wypadały dwie czynności na jedną sprawę.

dokonywano od 1 do 8 czynności, co nie powinno wywoływać zastrzeżeń¹⁷. Wysokie liczby czynności, nadmiernie rozbudowujące sprawdzenia, występują w kilkunastu zaledwie sprawach.

Jest zjawiskiem naturalnym, że wcześniejsze rozpoczynanie sprawdeń wiąże się częściej z większą liczbą dokonywanych czynności tego typu. Obok tej prawidłowości odnotować wszakże należy, iż największa liczba czynności, mianowicie 17, wystąpiła w sprawie, w której pierwszą czynność sprawdzającą dokonano w okresie 8—14 dni od otrzymania informacji o przestępstwie, w 2 sprawach z rozpoczętymi sprawdzeniami w okresie 15—30 dni wykonano po 14 czynności i w 3 sprawach z podjętymi sprawdzeniami po upływie 30 dni — wykonano po 8 czynności sprawdzających.

W ramach tych 1362 czynności wystąpiło:

Rozpytywanie świadka	717 razy — w 295 sprawach,
Rozpytywanie osoby podejrzanej	172 razy — w 153 sprawach,
Zarządzenie wywiadu	25 razy — w 22 sprawach,
Zarządzenie obserwacji	17 razy — w 2 sprawach,
Zarządzenie kontroli (lustracji, rewizji itp.)	8 razy — w 8 sprawach,
Zarządzenie sprawdzenia faktów w innej formie	51 razy — w 42 sprawach,
Zażądanie dokumentów	69 razy — w 49 sprawach,
Zasięgnięcie opinii (np. jednostki nadrzędnej)	6 razy — w 6 sprawach,
Odebranie pisemnych oświadczeń	112 razy — w 62 sprawach,
Przyjęcie uzupełnienia zawiadomienia o przestępstwie	44 razy — w 42 sprawach,
Inne czynności	141 razy — w 106 sprawach.

Najwięcej było rozpytywań świadków, co wiąże się m. in. z dużą grupą spraw o wypadki drogowe (art. 145 k.k.). Również w tych sprawach często następuje rozpytywanie osoby podejrzanej.

Niepokój budzi odebranie w 112 wypadkach oświadczeń pisemnych, a więc częste przeprowadzanie czynności, która w świetle poglądów przeważającej w doktrynie i w orzecznictwie Sądu Najwyższego, w ogóle nie powinna być dokonywana¹⁸.

Wobec faktu, że na 282 sprawy w 172 przypadkach ustne zawiadomienie o przestępstwie udokumentowane zostało jedynie w formie notatki urzędowej, zbyt rzadko przyjmowane było protokolarne uzupełnienie zawiadomienia o przestępstwie¹⁹.

¹⁷ Uwagi krytyczne wywołuje natomiast zestawienie stosunkowo niewielkiej liczby czynności sprawdzających z długimi okresami trwania tego postępowania, ale jest to problem leżący poza tematyką niniejszego opracowania.

¹⁸ Prusak, *Pociągnięcie...*, s. 142, 163, 164; Bafia i in., *op. cit.*, s. 203, 230—232. Zob. też orzeczenia Sądu Najwyższego: SN V KRN 501/66; OSPiKA 1959, nr 2, poz. 48; SN II KRN 28/74; OSNKW 1974, z. 211; SN I KR 54/74.

¹⁹ „Trzeba eliminować, występujące w praktyce prokuratur i organów Milicji Obywatelskiej, przejawy powierzchownego traktowania czynności sprawdzających, w szczególności zaś przypadki niewłaściwego sporządzania protokołów przyjęcia

Pozostałe dane nie nasuwają zastrzeżeń, czy uwag krytycznych, a wzajemne relacje liczbowe poszczególnych rodzajów czynności potwierdzają wyniki innych badań.

Oktawia Górniok²⁰ na podstawie przeprowadzonych przez siebie badań doszła do wniosku, że w toku sprawdzeń przeważają zdecydowanie czynności polegające na bezpośrednim rozpytywaniu osób posiadających informacje o zdarzeniu oraz „przyjęcie ustnego zawiadomienia o przestępstwie”; wyjątkowo tylko zasięgano opinii jednostki nadrzędnej oraz przeprowadzano kontrolę jako uzupełnienie zawiadomienia²¹. Z badań przeprowadzonych przez R. Ponikowskiego i R. Sobczaka²² wynika, że w przeważającej liczbie spraw, czynności sprawdzające polegały na rozpytywaniu czy też rozmowie z osobami, od których spodziewano się uzyskać informacje o przestępstwie. Nie spotkano notatek czy zapisków stwierdzających prowadzenie obserwacji, inwigilacji, sprawdzenia dokumentów, ich istnienia czy prawidłowości lub zgodności zachowania się z treścią dokumentów — co miałoby świadczyć o dużym schematyzmie w realizacji czynności sprawdzających w praktyce. Natomiast obok rozpytań, utrwalonych w notatkach urzędowych, często stosowaną formą było odbieranie pisemnych oświadczeń od świadków zdarzenia. Nierzadko wówczas przeprowadzano systematyczne postępowanie sprawdzające, trwające dłuższy okres czasu, jego wyniki zaś, obok notatek, były utrwalane w owych pisemnych oświadczeniach²³.

W kolejnych punktach ankiety, na pytanie, czy w toku postępowania sprawdzającego występowała osoba podejrzana, odpowiadano w 230 sprawach — tak, w 111 sprawach — nie.

W 195 sprawach czynności sprawdzające skierowane były przeciwko osobie podejrzanej, a tylko w 35 sprawach nie miało to miejsca. Skierowanie postępowania przeciwko osobie podejrzanej polegało naj-
ustnego zawiadomienia o przestępstwie, zawierających niejednokrotnie określenie jedynie samego czynu z pominięciem istotnych okoliczności towarzyszących, których ujawnienie w chwili przyjęcia zawiadomienia zapobiegłoby wielokrotnemu niekiedy uzupełnianiu tej czynności i stworzyłoby przesłanki do wcześniejszego podjęcia zasadnej decyzji o wszczęciu lub zaniechaniu postępowania przygotowawczego” („Biuletyn Informacyjny Prokuratury Generalnej” 1974, nr 5, s. 22).

²⁰ Górniok, *op. cit.*, s. 22.

²¹ W literaturze procesowej trafnie zwraca się uwagę na to, że podział czynności dokonywanych na podstawie art. 258 § 2 k.p.k. na uzupełniające dane i sprawdzające fakty, nie jest precyzyjny; w istocie obie te formy mają charakter sprawdzenia podstawy wszczęcia postępowania karnego (Prusak, *Postępowanie...*, s. 35, 36; por. też L. Schaff, *O czynnościach poprzedzających wszczęcie postępowania karnego*, „Problemy Kryminalistyki” 1959, nr 22, s. 73).

²² Ponikowski, Sobczak, *op. cit.*, s. 140.

²³ Zob. też Prusak, *Pociągnięcie...* s. 142, 163, 164.

częściej na jej rozpytaniu i ewentualnym odebraniu pisemnego oświadczenia.

Dane te potwierdzają istnienie problemu sytuacji osoby podejrzanej w postępowaniu sprawdzającym²⁴. Jak wiadomo, różnica między statusem osoby podejrzanej i podejrzanego nie jest wyraźnie określona w obowiązujących przepisach, tym bardziej ulega ona niejednokrotnie zatarciu w praktyce. Nie jest też w świetle obowiązujących przepisów w pełni jasne, jakie prawa i obowiązki ma osoba podejrzana, zaś w literaturze procesowej występują w tym względzie rozbieżności²⁵.

W związku z wcześniejszym pytaniem o cel przeprowadzonych czynności sprawdzających, pozostaje kwestia, czy ich dokonanie było uzasadnione. Z analizy spraw wynika, że:

w 314 sprawach czynności sprawdzające były uzasadnione,
w 13 sprawach czynności sprawdzające nie były uzasadnione,
w 14 sprawach tylko niektóre czynności sprawdzające były uzasadnione.

W kontrolnej grupie spraw, w których czynności sprawdzających nie dokonywano, na pytanie, czy ich pominięcie było uzasadnione, należało odpowiedzieć w 69 sprawach — tak, w 32 sprawach — nie.

Oznacza to, że co najmniej w 59 sprawach na 442 zbadane decyzyja co do przeprowadzenia wszystkich lub niektórych czynności sprawdzających, względnie pominięcia ich w ogóle, nie była uzasadniona (stanowi to przeszło 13% spraw)²⁶.

Dokonywanie zbędnych sprawdzeń przedłuża postępowanie w sprawie i opóźnia realizację prawa karnego materialnego, natomiast ich niesłuszne pomijanie prowadzi do późniejszego umorzenia postępowania z powodu braku przestępstwa.

8. Z ankiet wynika, że na pytanie, czy przestrzegano rozgraniczenia czynności sprawdzających i czynności nie cierpiących zwłoki (art. 267 k.p.k.) należało dać odpowiedź w 48 sprawach pozytywną, zaś w 49 sprawach — negatywną.

²⁴ W „Biuletynie Informacyjnym Prokuratury Generalnej” 1974, nr 5, (s. 21, 22), zajęto następujące stanowisko: „Czynności sprawdzające w żadnym wypadku nie mogą być skierowane przeciwko osobie wskazanej w zawiadomieniu jako sprawca czynu oraz powodować naruszanie praw osób trzecich. Sprawdzenie alibi osoby, przeciwko której skierowano podejrzenie popełnienia przestępstwa, oraz ustalanie okoliczności dotyczących zachowania się i trybu życia tej osoby, może być dokonane wyłącznie w ramach postępowania przygotowawczego”.

²⁵ Prusak, *Pociągnięcie...*, s. 149, 158 i n. Zob. też OSN z 3 listopada 1975 (Z 34/75) OSNKW 1976, z. 19.

²⁶ Na liczne przypadki uchybień polegających na nieprzeprowadzeniu czynności w ramach sprawdzeń przedprocesowych oraz w trybie art. 267 k.p.k. w sprawach dotyczących nagłej lub gwałtownej śmierci, w świetle przeprowadzonych badań wskazują (operując wieloma przykładami) Kurleto, Stańczewski, *op. cit.*, s. 76 i n.

Jeżeli postępowanie sprawdzające wszczynano w dniu otrzymania informacji o przestępstwie lub w następnych trzech dniach, a w sprawie były dokonywane także czynności nie cierpiące zwłoki, przestrzegano rozgraniczenia tych rodzajów czynności w 54% przypadków. Natomiast, gdy sprawdzenia podejmowano później (po upływie 3 dni) — w żadnej z badanych spraw nie przestrzegano tego rozgraniczenia.

Jako rażący przejaw nieprawidłowości działania wytknąć trzeba, że — ujmując zagadnienie procentowo, relatywnie — im dłużej trwało postępowanie sprawdzające poprzedzające czynności nie cierpiące zwłoki, tym mniej wykonywano w tej grupie przypadków czynności sprawdzających. Podczas gdy w toku postępowania trwającego nie dłużej niż 3 dni dokonywano do 14 czynności w sprawie, to w postępowaniach przekraczających termin 15, a nawet 30 dni, wykonywano w sumie nie więcej niż 3 czynności sprawdzające.

Porównawczo: gdy nie dokonywano przed czynnościami nie cierpiącymi zwłoki sprawdzeń przedprocesowych, niemal we wszystkich sprawach pierwszą czynność nie cierpiącą zwłoki podejmowano w ciągu 3 dni od otrzymania informacji o przestępstwie.

Szybkie podjęcie decyzji o dokonaniu pierwszej czynności nie cierpiącej zwłoki i pominięcie czynności sprawdzających nie zawsze jednak było pozytywnie oceniane przy wypełnianiu ankiet — w 14 sprawach na 65 w tej grupie wytknięto zaniechanie przedprocesowych sprawdzeń jako błędne.

Z powyższą kwestią wiąże się inne pytanie, mianowicie: czy w toku czynności sprawdzających, zakończonych odmową wszczęcia postępowania, dokonywane były czynności procesowe (np. protokolarne oględziny, protokolarne przesłuchanie świadka, powołanie biegłego itd.)²⁷. Okazuje się, że w 10 sprawach — wyłącznie wówczas, gdy postępowanie sprawdzające trwało dłużej niż 7 dni — dokonywano takich czynności. A więc w tych przypadkach odmowa wszczęcia postępowania

²⁷ Wytyczne Prokuratury Generalnej uznają za niedopuszczalne w ramach czynności sprawdzających, dokonywanie przeszukania i odebrania przedmiotów, oględzin miejsca, osoby lub rzeczy, oględzin i otwarcia zwłok, przesłuchania świadków i biegłych, przeprowadzania oględzin i badań przewidzianych w art. 65 i 174 k.p.k.; w wyjątkowych wypadkach, jeżeli podejrzenie śmierci gwałtownej nie jest dostatecznie uzasadnione, a równocześnie istnieją wątpliwości, czy zgon nastąpił z przyczyn nie zawinionych przez inne osoby, należy dopuścić możliwość sprawdzenia przyczyn śmierci przez żądanie wyników oględzin i otwarcia zwłok, przeprowadzonych w ramach sekcji administracyjnych lub klinicznych (Wytyczne, komentarze..., s. 92). Powoływana już *Instrukcja dochodzeniowo-śledcza* MO w § 5 p. 3 i 4 stanowi, iż w toku czynności sprawdzających nie można dokonywać czynności wymagających sporządzenia protokołu; nie można również przeprowadzać czynności sprawdzających, jeżeli uprzednio dokonano czynności przewidzianych w art. 267 k.p.k.

była niedopuszczalna, bowiem nastąpiło — chociaż nieformalnie — wszczęcie postępowania przygotowawczego. Prokuratura tolerowała taką praktykę w tych 10 sprawach, skoro zatwierdzono postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania.

W jednej ze spraw z art. 145 § 1 k.k. prokurator był na miejscu zdarzenia i brał udział w dokonywanych czynnościach. Następnie ustnie zlecił przeprowadzenie dalszych czynności, polegających na rozpytaniu osoby podejrzanej i świadków zdarzenia. W toku postępowania sprawdzającego dokonano ponadto protokolarnych oględzin oraz sporządzono protokół sekcji zwłok. Po 33 dniach wydane zostało postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego, które prokurator po dalszych 34 dniach zatwierdził.

Zdarzają się też przypadki swoistego przekształcania czynności procesowych. W jednej z badanych spraw, również z art. 145 § 1 k.k., przeprowadzono faktycznie protokolarne oględziny miejsca wypadku, po czym przekreślono część nagłówkową protokołu nadpisując słowo „notatka” i odmówiono wszczęcia postępowania.

Informacje te potwierdzają wyniki wcześniej przeprowadzonych badań instytucji czynności nie cierpiących zwłoki²⁸.

9. Analiza danych wynikających z odpowiedzi zawartych w ankietach, dokonywana na tle poszczególnych, objętych badaniami kwalifikacji prawnych, prowadzi m. in. do następujących stwierdzeń i uwag.

Czynności sprawdzające wykraczały poza zbadanie, czy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa najczęściej w sprawach z art. 203 k.k. (w 13 sprawach na 84).

W toku postępowania sprawdzającego osoba podejrzana występowała przede wszystkim w sprawach z art. 184 k.k. (43 przypadki na 49 spraw), z art. 218 k.k. (26 przypadków na 29 spraw) i z art. 145 k.k. (66 przypadków na 88 spraw). Czynności sprawdzające kierowane były przeciwko osobie podejrzanej głównie w związku z kwalifikacją z art. art. 145 i 203 k.k.

Przeprowadzenie czynności sprawdzających (wszystkich lub tylko niektórych) stosunkowo często nie było uzasadnione w sprawach z art. 199 k.k. (zakwestionowano 10 spraw na 77); najmniej zastrzeżeń budziła praktyka w związku z art. 184 k.k.

W sprawach, w których czynności sprawdzających nie dokonywano, ich pominięcie było kwestionowane przede wszystkim przy kwalifikacji z art. art. 203 (w 8 sprawach na 18) i 184 k.k.

²⁸ J. Tylman, *Instytucja czynności nie cierpiących zwłoki w postępowaniu karnym*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1979, t. 9, s. 31—50.

Nie przestrzegano rozgraniczenia czynności sprawdzających i czynności nie cierpiących zwłoki, zwłaszcza w związku z art. 145 (w 32 przypadkach na 71 spraw — 43%), 199 (w 5 przypadkach na 10 spraw — 50%) i 203 k.k. (w 10 przypadkach na 14 spraw — 71%).

W sprawach o wypadki drogowe znane są od dawna tendencje praktyki wprowadzania do postępowania sprawdzającego czynności o charakterze procesowym — dopuszczalnych na podstawie art. 267 k.p.k. — w celu uniknięcia ewentualnych późniejszych umorzeń, wpływających negatywnie na statystyczny obraz działalności organów ścigania. Przyznać wszakże trzeba obiektywnie, iż niekiedy praktyka znajduje się w trudnej sytuacji, mianowicie gdy z jednej strony nie wyjaśniono jeszcze kwestii istnienia podstawy do wszczęcia postępowania karnego, z drugiej zaś strony z reguły występuje w tych właśnie sprawach konieczność szybkiego zabezpieczenia dowodów przez dokonanie czynności procesowych, a możliwość ustalenia przestępności czynu dość często zależy od opinii biegłego.

Wypadnie też zwrócić uwagę na charakterystyczne rozkładanie się czynności nie cierpiących zwłoki: na 147 spraw z art. 145 k.k. w 115 wykonywano czynności w tym trybie (gdy dokonywano sprawdzeń, miało to miejsce w 59 przypadkach na 88 spraw), podczas gdy w związku z art. 184 k.k. w ogóle nie sięgano do art. 267 k.p.k. (na 54 sprawy), zaś w związku z art. 218 k.k. tylko w 2 sprawach na 36. Biorąc pod uwagę rodzaj zdarzeń przestępnych, praktykę tę uznać należy za prawidłową.

Odpowiednio — umorzenia (bezwarunkowe) dochodzenia w niezbędnym zakresie występowały często w ramach art. 145 k.k. (39 spraw na 115, w których owo dochodzenie prowadzono), podczas gdy w pozostałych kwalifikacjach, w ramach których dokonywano czynności na podstawie art. 267 k.p.k., decyzje takie zapadały jedynie sporadycznie.

Wytknąć też trzeba, że w związku z art. 145 k.k. na 25 odmów wszczęcia postępowania, w 7 sprawach w toku czynności sprawdzających dokonywano czynności o charakterze procesowym. W ramach innych kwalifikacji zdarzyły się jedynie pojedyncze przypadki takich nieprawidłowości.

Analizując liczby dokonywanych czynności w poszczególnych sprawach, odnotować należy, iż najwięcej, bo siedemnaście czynności wykonano w jednej tylko sprawie z art. 199 k.k.

W ramach poszczególnych kwalifikacji w największej liczbie spraw dokonywano:

- z art. 145 k.k. w 21 sprawach — po 4 czynności,
- z art. 184 k.k. w 15 sprawach — po 1 czynności,

z art. 199 k.k. w 23 sprawach — po 2 czynności,
z art. 218 k.k. w 13 sprawach — po 3 czynności.

Przeciętna liczba czynności wypadających na jedną sprawę w ramach poszczególnych kwalifikacji była następująca:

z art. 145 k.k. — 4,17 czynności,
z art. 184 k.k. — 3,85 czynności,
z art. 199 k.k. — 3,92 czynności,
z art. 203 k.k. — 3,91 czynności,
z art. 218 k.k. — 4,27 czynności.

Dane te wskazują na znaczną regularność tej przeciętnej niezależnie od kwalifikacji.

Jeżeli chodzi o rodzaje czynności, ich częstotliwość w poszczególnych sprawach oraz w ramach poszczególnych kwalifikacji, to uzyskane informacje nasuwają następujące uwagi.

Rozpytywanie świadków występowało dość równomiernie w ramach wszystkich badanych kwalifikacji. Również nagromadzenie tych rozpytywań od 8 do 10 w jednej sprawie występowało we wszystkich kwalifikacjach, poza art. 199 k.k.

Rozpytywanie osoby podejrzanej najczęściej miało miejsce w związku z kwalifikacją z art. 218 k.k. (26 razy w 29 sprawach, w których prowadzono postępowanie sprawdzające) i z art. 145 k.k. (56 razy w 88 sprawach).

Obserwacje zarządzano wyłącznie w sprawach o zagarnięcie mienia społecznego (art. 199 k.k.) i kradzież przewidzianą w art. 203 k.k.

Dokumentów żądano we wszystkich rodzajach spraw — najrzadziej w związku z art. 145 k.k.

Kwestionowane odbieranie pisemnych oświadczeń miało miejsce w następującym nasileniu:

z art. 145 k.k. — 6 oświadczeń,
z art. 184 k.k. — 27 oświadczeń,
z art. 199 k.k. — 45 oświadczeń,
z art. 203 k.k. — 23 oświadczenia,
z art. 218 k.k. — 7 oświadczeń.

W jednej ze spraw z art. 184 k.k. odebrano 8 oświadczeń, w jednej z art. 199 k.k. — nawet 11 oświadczeń.

Przyjęcie uzupełnienia zawiadomienia o przestępstwie występowało w ramach wszystkich kwalifikacji, ale najczęściej w związku z art. art. 184, 199 i 203 k.k.

Porównawczo wypadnie podać, iż w sprawach, w których nie przeprowadzono czynności sprawdzających, ich pominięcie nie było uzasadnione w ramach poszczególnych kwalifikacji:

z art. 145 k.k. — w 13 sprawach (na 59),
z art. 184 k.k. — w 3 sprawach (na 5),
z art. 199 k.k. — w 4 sprawach (na 15),
z art. 203 k.k. — w 6 sprawach (na 15),
z art. 218 k.k. — w 2 sprawach (na 7).

W tych sprawach, w których nie dokonywano czynności sprawdzających, często podejmowano czynności nie cierpiące zwłoki — w 65 sprawach na 101. Najczęściej miało to miejsce w związku z art. 145 k.k. — w 56 sprawach na 59. Z tych 56 spraw dochodzenie w niezbędnym zakresie umorzono w 31 przypadkach. Można z tego wyciągnąć wnioski, że czynności dokonywane na podstawie art. 267 k.p.k. nie zawsze były dopuszczalne wobec braku uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa (co następnie prowadziło do aktu umorzenia) i że — jak wynika także z wcześniejszych danych — pominięcie czynności sprawdzających również nie było uzasadnione, przynajmniej w części spraw, zaś same czynności nie cierpiące zwłoki miały w rzeczywistości na celu — obok funkcji zabezpieczenia dowodów — sprawdzenie zasadności dokonanego już wszczęcia postępowania przygotowawczego.

10. Wyniki przeprowadzonych badań uzasadniają konkluzję, że w praktyce w dość znacznej liczbie spraw, instytucja czynności sprawdzających nie znajduje właściwego zastosowania. Chodzi przy tym zarówno o nieprawidłowości występujące wówczas, gdy dokonuje się sprawdzeń przedprocesowych, jak i o sytuacje, gdy takich sprawdzeń nie przeprowadza się, chociaż należało to czynić.

Na podstawie omówionego w niniejszym opracowaniu fragmentu badań należałoby dojść do wniosku, że:

— występuje stosunkowo niska przeciętna czynności sprawdzających przypadających na jedną sprawę, mimo że samo postępowanie sprawdzające trwa zazwyczaj dość długo, a w 32% przypadków okres ten przekraczał maksymalny, określony w art. 259 k.p.k. 30-dniowy termin;

— w licznych przypadkach poszczególne czynności podejmowane były nie tylko ze znacznym opóźnieniem, ale wykonywano je ponadto bez należytej sprawności;

— dobór poszczególnych rodzajów czynności sprawdzających nie nasuwał większych zastrzeżeń, chociaż zakwestionować trzeba odbieranie tzw. pisemnych oświadczeń; wytknąć też należy, iż opóźnienia w podejmowaniu niektórych czynności — ze względu na ich rodzaj — mogły osłabić ich skuteczność (np. odwlekanie przyjęcia uzupełnienia za-

wiadomienia o przestępstwie albo zarządzenie sprawdzenia określonych faktów);

— w 50% przypadków nie rozgraniczono w sposób właściwy czynności sprawdzających i czynności nie cierpiących zwłoki; zdarzały się również sprawy, w których mimo dokonywania czynności nie cierpiących zwłoki — odmawiano wszczęcia postępowania przygotowawczego;

— występowały poważne opóźnienia w przeprowadzaniu czynności nie cierpiących zwłoki, co oznacza, że nie były one prawnie dopuszczalne; z drugiej strony zdarzały się przypadki traktowania procesowych czynności dokonywanych na podstawie art. 267 k.p.k. jako instrumentu sprawdzenia istnienia podstawy do wszczęcia postępowania karnego;

— w sporej grupie spraw, zakończonych umorzeniem wobec nieświadczenia przestępstwa, niesłusznie pominięto uprzednie sprawdzenia; jeżeli zaś przy takim zakończeniu postępowania czynności sprawdzające były podejmowane, powstaje przypuszczenie, że zbyt często dokonywano ich bez dostatecznej staranności i wnikliwości.

W pokaźnej liczbie spraw występowała osoba podejrzana, przeciwko której często kierowano czynności sprawdzające; ponieważ prawa i obowiązki osoby podejrzanej i jej procesowa pozycja nie są dostatecznie jasno określone w ustawie, wydaje się niezbędne dokonanie w tym zakresie uściśleń w obowiązującym kodeksie.

Niedostateczny i mało skuteczny jest nadzór prokuratora nad tą fazą działalności organów MO. Jest to jedna tylko z kwestii objętych ogólnym problemem stosunku prokuratora do innych organów ścigania, wymagającego głębokich zmian w ustawie procesowej i w praktyce jej stosowania, wiadomo bowiem, że obecnie prokurator bardzo często nie wie o toczącym się postępowaniu sprawdzającym, a także o prowadzonych czynnościach nie cierpiących zwłoki; zbyt późno też dowiaduje się o formalnym wszczęciu postępowania przygotowawczego. Nie mając stosownej, szybkiej informacji — nie może wykonywać właściwego nadzoru nad działalnością organów ścigania w szeroko rozumianej fazie wszczęcia postępowania przygotowawczego²⁹.

²⁹ „Nadesłanie odpisu postanowienia o wszczęciu dochodzenia — od którego najczęściej rozpoczął się nadzór prokuratora i które następować powinno niezwłocznie po wszczęciu — ulegało w praktyce dość znacznej zwłoce. Mianowicie tylko w 72% spraw odpis postanowienia o wszczęciu dochodzenia wpłynął do prokuratora w okresie 1 tygodnia, w 20% spraw — po upływie 1 do 2 tygodni i w 8% spraw w okresie dłuższym niż 2 tygodnie — niekiedy równocześnie z wnioskiem o przedłużenie dochodzenia („Biuletyn Informacyjny Prokuratury Generalnej” 1974, nr 4; *Niektóre problemy prowadzenia przez Milicję Obywatelską i nadzorowania przez prokuratorów dochodzeń zwykłych*, s. 5; patrz też s. 8, 9). Zob. też P. Tomaszewski, *Uwagi o nadzorze prokuratora nad dochodzeniem w fazie jego wszczęcia*, „Wojskowy Prze-

Innym zagadnieniem jest postulowane przez część praktyki, a także niekiedy przez przedstawicieli teorii, dopuszczenie w ograniczonym zakresie w toku przedprocesowych sprawdzeń, czynności o charakterze procesowym. Chodzi głównie o możliwość przeprowadzania protokolarnych oględzin.

Jak już wspomniano, organy ścigania w niektórych sytuacjach stają przed dylematem: czy dokonać sprawdzenia istnienia podstawy do wszczęcia postępowania karnego, czy też — mimo wątpliwości co do tego faktu — podejmować nie cierpiące zwłoki czynności, niezbędne dla zabezpieczenia dowodów, a więc wszcząć postępowanie karne³⁰.

Doceniając potrzeby praktyki, zasygnalizować trzeba, że przełamanie obecnie obowiązującej zasady, iż każda protokolowana czynność dowodowa oznacza już wszczęcie postępowania przygotowawczego (co wynika z interpretacji art. 267 k.p.k.), mogłoby wywołać niebezpieczeństwo dalszego rozszerzania praktyki dokonywania czynności procesowych w ramach omawianych przedprocesowych sprawdzeń.

W kodeksie czechosłowackim z roku 1961, w redakcji z 1973 r., w ramach sprawdzenia zawiadomienia o przestępstwie, zezwolono na wykonywanie w charakterze czynności dowodowych oględzin miejsca, rzeczy i ciała, ponadto zaś dozwolono pobranie krwi od osoby podejrzanej, ustalenie tożsamości osoby, która przebywała na miejscu przestępstwa i swoiste rozpytanie, nie w formie protokolarnego przesłuchania. Nie zezwolono natomiast na dokonywanie oględzin zwłok w tej fazie działalności organów ścigania, prowadzenie formalnych przesłuchań osób w charakterze świadków, podejrzanych lub biegłych, powoływanie biegłych, stosowanie zatrzymania, aresztu tymczasowego, przeszukania, zatrzymania przesyłek i korespondencji. Z drugiej strony przyjęto, że czynności sprawdzające, wykonane zgodnie z przepisami, mają moc dowodową i można ich nie powtarzać po formalnym wszczęciu ścigania przeciwko określonej osobie. W tej sytuacji S. Kalinowski stwierdził³¹, że charakter tych czynności jest trudny do określenia.

Wskazać też wypadnie na charakterystyczną ewolucję czynności sprawdzających w NRD³². Traktowane początkowo jako nieformalne — wykonywane metodami pozaprocesowymi — badanie podstaw wszczę-

gląd Prawniczy" 1972, nr 1, s. 73—75; M. Czubalski: *Analiza niektórych czynników wpływających na szybkość postępowania przygotowawczego i przejściowego*, „Nowe Prawo” 1967, nr 11, s. 1490.

³⁰ Zob. też Chmielarczyk, *op. cit.*, s. 368.

³¹ S. Kalinowski, *Niektóre zagadnienia postępowania przygotowawczego i postępowania wyjaśniającego w czechosłowackim procesie karnym*, „Służba MO” 1974, nr 6, s. 797—799.

³² J. Tylman, *Czynności sprawdzające w postępowaniu karnym Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, „Zeszyty Naukowe ASW” 1975, nr 11, s. 33 i n.

cia postępowania karnego, w ciągu następnych lat — głównie przez zmiany w praktyce — rozrosły się do etapu postępowania wybiegającego często poza pierwotny cel, obejmując również czynności o charakterze dowodowym³³. Przedstawiciele teorii i praktyki NRD zdając sobie sprawę z niebezpieczeństw, jakie rodzi taka tendencja, starają się temu zjawisku zapobiec, chociaż nie są to zabiegi w pełni konsekwentne³⁴. Abstrahując od pewnych, dość istotnych zresztą różnic, można dostrzec podobieństwo wielu cech tej formy czynności sprawdzających i naszego, tak słusznie swego czasu krytykowanego postępowania wyjaśniającego, przewidzianego w Tymczasowym Regulaminie Urzędowania Prokuratury RP z 1952 r.³⁵

Dotychczasowe nasze i obce doświadczenia powinny — jak się zdaje — skłaniać do bardzo ostrożnego i rozważnego traktowania postulatów ustawowego wprowadzenia czynności procesowych do postępowania sprawdzającego.

Katedra Postępowania Karnego
i Kryminalistyki
Zakład Postępowania Karnego

Janusz Tylman

HANDLUNGEN DES PRÜFUNGSVERFAHRENS IM STRAFFPROZESS

Den Gegenstand der Abhandlung bildet die im Art. 258 § 2 StPO bestimmte Institution zur Prüfung der Rechtmäßigkeit der Einleitung des Vorverfahrens. Diese Vorschrift besagt, daß nötigenfalls eine Ergänzung der in der Anzeige über die Straftat angegebenen Daten in einer bestimmten Frist angefordert oder eine Prüfung derselben angeordnet werden kann.

Die innerhalb dieses Verfahrens durchgeführten Handlungen bilden nicht eine Form des Vorverfahrens, sie haben auch nicht den Charakter von Prozeßhandlungen und — die Entgegennahme der Anzeige über die Straftat sowie des Verfolgungsantrags ausgenommen — werden sie nicht protokolliert; wenn es erforderlich ist, können sie in behördlichen Aufzeichnungen dokumentiert werden (Art. 129 § 2 StPO). Die

³³ H. Weidlich, *Die Prüfung der Anzeige und die Entscheidung*, Berlin 1969, s. 35 i n.; R. Kunze, *Die Anzeigenaufnahme*, Berlin 1972, s. 47 i n.; *Strafverfahrensrecht, Lehrbuch*, Berlin 1977, s. 245 i n.

³⁴ Np. na podstawie § 95 ust. 3 Prokurator Generalny ustalił termin dla dokonywania tych czynności na 7 dni, z możliwością przedłużenia na dalsze 7 dni i kolejnego przedłużenia do 3 miesięcy.

³⁵ J. Tylman, *Wszczęcie postępowania karnego*, „Nowe Prawo”, 1955, nr 4, s. 29 i n.; Tylman, *O przedprocesowych...*, s. 139 i n.

erzielten Ergebnisse erlangen nicht die Beweiskraft im Strafverfahren und können nicht die Urteilsgrundlage bilden.

Ein wesentliches Problem bilden hier: die den Voraussetzungen und der Zielstellung der genannten Institution untergeordnete und durch die Erfordernisse des jeweiligen Falls stimulierte Auswahl von Handlungsarten, der Charakter und die Durchführungsweise der gegen die verdächtige Person ausgerichteten Handlungen sowie das Verhältnis der Prüfungshandlungen zu den sofortigen Handlungen (Art. 267 StPO).

Im Ergebnis seiner Forschungen, die die Akten von 442 Fällen umfaßten, kommt der Verfasser zum Schluß, daß die Institution des Prüfungsverfahrens bei einer bedeutenden Zahl von Fällen keine richtige Anwendung in der Praxis findet.

Es wurde festgestellt, daß eine verhältnismäßig geringe Durchschnittszahl von Prüfungshandlungen auf einen Fall entfällt, obwohl das Prüfungsverfahren gewöhnlich eine ziemlich lange Zeit in Anspruch nimmt — in 32 Prozent von Fällen wurde die im Art. 259 StPO bestimmte Längstfrist von 30 Tagen überschritten.

In zahlreichen Fällen werden diese Handlungen nicht nur mit bedeutender Verspätung eingeleitet, sondern ihre Durchführung kennzeichnet auch eine ungenügende Leistungsfähigkeit.

Die jeweilige Auswahl der Prüfungshandlungen kann als zufriedenstellend bewertet werden, wenn auch dabei das Abnehmen schriftlicher Erklärungen von verdächtigen Personen und Zeugen beanstandet werden muß.

In 50 Prozent der Fälle wurden die Prüfungshandlungen und die sogenannten sofortigen Handlungen nicht auf eine richtige Weise voneinander getrennt.

In einer ansehnlichen Gruppe von Fällen in denen es aus Mangel an Beweisen zur Einstellung des Verfahrens kam, wurde ohne Begründung auf Durchführung von Prüfungshandlungen verzichtet.

Recht oft traf die verdächtige Person auf, gegen die die Prüfungshandlungen gerichtet waren. Da die Rechte und Pflichten der verdächtigen Person sowie deren Stellung im Prozeß nicht mit genügender Exaktheit bestimmt sind, postuliert der Verfasser Einführung diesbezüglicher genauer Bestimmungen in das geltende Gesetzbuch.

Der Verfasser äußert die Ansicht, daß die bisherigen Erfahrungen — sowohl in unserem Lande wie auch im Ausland — den Grund dazu geben, die Postulate der gesetzlichen Einführung von Prozeßhandlungen in das Prüfungsverfahren mit recht großer Besonnenheit und Vorsicht zu behandeln.